

**“Чурапчы улууһун учууталлара” серияҕа
“Макаров Егор Дмитриевич – Үөкүйэ Дьөгүөр”**

**Педагогической наука кандидата, новатор-учуутал Е.Д.Макаров
төрөөбүтэ 90 сылыгар ананан иккиһин бэчээттэнэн тахсыбыт кинигэни
билиһиннэри.**

Үтүө күнүнэн, бүгүнгү улахан тэрээһин кыттыылаахтара, ыңырыылаах ыалдьыттар, профессор Г.П.Башарин аатынан орто оскуола үөрэнээччилэрэ, учууталлара, бары үлэһиттэрэ, төрүппүттэр, Сылан нэһилиэтин общественноһа! РСФСР үтүөлээх учуутала, пед. Наука кандидата, РСФСР үөрэҕириитин туйгуна, К.Д.Ушинский мэтээлин кавалера, СӨ учууталларын учуутала, СӨ айылҕа харыстабылын туйгуна, СӨ айылҕа харыстабылын Бочуоттаах ветерана, СССР географической обществотын дьиннээх чилиэнэ, сөбүрүйдүт сүрэхтээх учуутал-новатор, педагог-маастар, методист учуутал, РФ суруналыыстарын сойууһун чилиэнэ, оҕо-аймах суруйааччыта Макаров Егор Дмитриевич – Үөкүйэ Дьөгүөр төрөөбүтэ 90 сылыгар анаан, “Чурапчы улууһун учууталлара” серияҕа “Макаров Егор Дмитриевич – Үөкүйэ Дьөгүөр” кинигэ тахсыбытын бийирэмигэр түмүстүбүт.

2010 сыллаахха новатор-учуутал Е.Д.Макаров төрөөбүтэ 75 сыла туолуутугар “Алаас ылыгынан - наукаҕа” кинигэ Надежда Максимовна Макарова уонна Клара Гаврильевна Макарова хомуйан онорууларынан тахсыбыта.

Бу кинигэ иккис тыыннанан, өссө киэн эйгэ ааҕааччыга, “Чурапчы улууһун учууталлара” – кинигэлэр кэккэлэригэр бэйэтин дьолун миэстэтин ылан улуус педагогической общественноһын билиитигэр табыста. “Макаров Егор Дмитриевич – Үөкүйэ Дьөгүөр” кинигэни хос бэчээтигэр бэлэмнээтэ Прасковья Михайловна Собакина, профессор Г.П.Башарин аат. орто оскуола директоры иитэр үлэҕэ солбуйааччыта.

Минньигэс иэһиилэринэн
Билиги бары сырдыабын,
Үөрдэр истин мичээринэн
Сүрэхтэртэн сырдыабын
Салгын куппут сырдыытыгар
Саһарҕата буолуобун.

Егор Дмитриевич – Үөкүйэ Дьөгүөр алгыһынан сана кинигэни арыян билсиэбин.

“Макаров Егор Дмитриевич – Үөкүйэ Дьөгүөр” : пед наука канд, новатор-учуутал Е.Д.Макаров төрөөбүтэ 90 сылыгар/ СӨ үөрэбин уонна наукатын министиэристибэтэ – Дьокуускай : Сайдам. 2025 сыллаахха бэчээттэнэн 156 стр., элбэх хаартыскалардаах табыста, халын перелеттех, 120 экз. табыста.

Кинигэ аннотациятыгар : ... Макаров Егор Дмитриевич экологической культураны ингэришгэ киллэрбит кылаатын, олобун, ыччаты ийтишгэ айымньылаах үлэтин туһунан чугас дьоно, коллегалара, добооторо кэпсээбиттэрэ түмүллэн киирдэ.

Аабааччы киэн арангатыгар ананар.

Бу сана кинигэ бастакы кириитигэр “Чурапчы улууһа” МТ баһылыга Ст. Ан. Саргыдаев суруйуутугар “... Макаров Е.Д. олобо, айымньылаах. Киэн далааһыннаах үлэтэ элбэх көлүөнэ иитэр-үөрэтэр үлэһиттэргэ холобур буолар аналлаах” диэн бэлиэтээбит.

“Сөбүмэр талааннаах новатор-учуутал” диэн ааттаан Чурапчы улууһун үөрэбин салаатын начаалынньыга Юрий Павлович Посельская - Егор Дмитриевич үлэтин сырдатар кинигэ “Чурапчы улууһун учууталлара” серияба тахсыбытын биһирээн, үйэтитишгэ дьолун кылаат оноруллубутун бэлиэтиир.

Егор Дмитриевичка үөрэммит үөрэнээччитэ, Сылан нэһилиэгин баһылыга Егор Иннокентьевич Макаров : “Биһиги, Егор Дмитриевич уруктарыгар үөрэммит, куруһуоктарыгар сылдыбыт оҕолор, билиибит-көрүүбүт кэнээн, дьобурбут тахсан, сатабылбыт элбээн, үүнэн-сайдан, бу улахан олоххо оскуолаттан кынаттанан көппүппүт... хас биирдиибит бэйэтин суолун тобулан, олох араас чыпчаалларын дабайан. Билигин да дойдубут туһугар үлэһи-хамны сылдыабыт” диэн учуутал үтүөтүн бигэргэтэн суруйбут.

“Алаас күөх ыллыгынан - наукаба” кинигэни Егор Дмитриевич төрөөбүтэ 90 сылыгар иккистээн бэччээттэн таһаарыы – биһиги кини үтүө аатыгар сүгүрүйүүбүт дьолун бэлиэтэ – диэн бэлиэтиир, Дьяконов Николай Викторович.

Бу түөрт суруйуу кинигэбэ сана кириии буолаллар, билигин кэми кытта сибээстииллэр.

Онтон дьолуннаахтык бэйэтин ис хоһоонун “Алаас ыллыгынан - наукаба” кинигэ арыйар, Егор Дмитриевич олобун олобун, Учуутал буолан үөрэнээччи сайдыытыгар киллэрбит үгүс үөрэбин, чинчийэр үлэтин саҕалааһынын, айылҕаба итиллэн киһи-хара буоларбытын умнубаппытыгар сүбэлэрин, онно туһааннаах ураты суоллары-иистэри оскуола эрэ иһинэн буолбакка бүтүн Сылан нэһилиэгин түмэн үлэлэппитин, ол үлэлэр улууска, республикаба тийэ биһирэммиттэрин, туох түмүктээх буолбуттарын, бу улахан инникилээх үлэбэ үлэлэспит, үөрэспит, уһуйбут коллегаларын, үөрэнээччилэрин, үлэни сүһүөбэр туруорарга көмөлөспүт, онтон тирэх ылан ситиһиилэргэ тийбит чугастык саныыр дьолун ахтыылара элбэби кэпсииллэр, сырдаталлар, хаттаан ааҕаллан, өссө диригинник өйдөтөллөр.

Бу кэnnэ “Алаас ыллыгынан - наукаба” 2010 сылга тахсыбыт кинигэ баарынан уларытбакка тиһиллэн, хаартыскалар хаачыстыбалара тупсан

кинигэ формата сериятыгар сөп түбэхэр гына таныллан, санардыллан бэчээттэммит.

Аммосов Иннокентий Николаевич “Үлэхит дьону үйэтиппитэ” диэн бэлиэтээн туран манньк суруйбутун ааҕабыт : *“Оболорго төрөөбүт дойдуга тапталы ингэрэр сыаллаах музейа баайын киһи сөбөр. Музейдар оруоллара сыл-хонук аастабын аайы улаатыаҕа. Егор Дмитриевич курдук энтузиаст учууталлаах буолан, Сылан нэһилиэгэ историялаах”.*

“Саха учууталларын Россия таһымыгар бастакынан таһаарбыт Е.Д.Макаров олоҕо, айымньылаах үлэтэ элбэх көлүөнэ учууталларга холобур буолуоҕа, онуоха бу кинигэбит туһалыаҕа” диэн бигэ эрэллээҕин суруйбут, ол кэмнэ оскуола директорынан үлэлээбит А.М.Максимов.

“Үөкүйэбэ” диэн Егор Дмитриевич хоһоонугар төрөөбүт-үөскээбит дойдуга ахтылҕан, истин таптал иэйиитэ иһиллэр. Егор Дмитриевич Макаров олоҕун, үлэтин кэрдиис кэмнэрэ уонна бэйэтэ суруйбут автобиографията киирбиттэр.

Бу кэnnэ, 4 түһүмэҕинэн араалыллан ахтыылар саһыламмыттар.

1 түһүмэх – “Олох утахтара” - манна түөрт ахтыы киирбит. “Аҕабыт – дьыэ кэргэн эрэллээх эркинэ, бөбө тирэбэ” – Егор Дмитриевич кэргэнэ, доруобуйа харыстабылын ветерана Евдокия Тимофеевна суруйуута; эдьийэ Үлэ Кыһыл Знамята орден кавалера, дуобакка сахалартан бастакы Россия үс төгүллээх чемпиона Дария Петровна Кладкина ахтыыта бааллар. Түһүмэх “Кэргэммэр” диэн Егор Дмитриевич хоһоонунан уонна оҕо, эдэр саас, аймахтар, дьыэ кэргэн, оҕолор хаартыскалара олус тупсаҕайдык оҥоһуллан, чуолкайдык сааһыланан хомуллубуттар.

2 түһүмэх – “Сөбүрүйбэт сүрэхтээх новатор-учуутал”.

Как много в Сыланском небе
Больших и малых величин,
Но, ярче всех горит эта –
Макаров якутский сын.
Своей работой вы прославились

В педагогическом труде,
Опыты Макарова-новатора
Теперь внедряются везде!

Учуутал идэтигэр бииргэ алтыспыт, Егор Дмитриевичтан элбэххэ үөрэммит, ылыммыт учууталлар ахтыылара – барыта 9 ахтыы. Бу кэnnэ үлэтин бары өттүнэн арыйар хаартыскалар.

3 түһүмэх – “Ийэ сири таптыырга, киниэхэ сүгүрүйэргэ ынырабын” диэн Е.Д.Макаров тылынан ааттаммыт түһүмэххэ, оскуолаҕа үлэтин ис хоһоонун арыйыы, билиһиннэрии, үлэ сатабылларыгар үөрэппит эдэр көлүөнэттэн махтаныы тыллары ааҕабыт. Учуутал уонна үөрэнээччи алтыһыытын көрдөрөр хаартыскалары сэргии көрөбүт.

4 түһүмэх – **“Улахан сулуска айан”**. – манна научнай үлэбэ хардыларыгар үлэлэспит, бу үлэтэ тахсытыгар көмө-тирэх буолбут, экологическай хайысхаба научнай үлэтинэн сирдээбит, батыһыннарбыт педагогтара - учуонайдар, учууталлар, преподавателлэр ахтыылара киирбит. Егор Дмитриевич сөбүмэр үлэтэ инникилээбин бары олох туһаайан бэлиэтээбиттэр уонна үрдүктүк сыаналаабыттар. Конференциялар, семинардар, көрсүһүүлэр, выступлениялар хаартысканан көрдөрөн бигэргэтэн биэрэллэр.

5 түһүмэх – **“Историята суох норуот кэскилэ суох”**.

“Үйэлээби, кэскиллээби айбыта” диэн Клара Гаврильевна Макарова ыстатыйатыгар 1984 с. оскуолабытыгар “Сир оноһуутун” музейа аһыллыабыттан туох үлэ барбыта, музей материалларын ханатыы, сааһылааһын, манна Егор Дмитриевич үлэтин сүнкэн кылаатын туһунан ситэрэн-хоторон суруйбута бэйэтэ история.

Историятын кэрэхсиир, харыстыыр, мунньар, ыччакка тиэрдэ үйэлээби тутан олорор оскуолабыт музейын салбыы Клара Гаврильевна ылан сыа-сым курдук тутан, хас биирдии экспонаты бүөбөйдээн, кумаабылары саас-сааһынан сааһылаан, аныгы технологияны баһылаан барытын электроннай варианна киллэрэн, күн бүгүн улууска, республикаба суох баай материаллаах музей буолан турар, элбэх конкурстар кыайылаахтара музей Е.Д.Макаров аатын чиэстээхтик илдьэ сылдьар.

“Түмсүөбүн, Сыланнар!” – общественнай үлэ Егор Дмитриевич биир сүрүн үлэтин курдук этэ дии. Нэһилиэгин туһугар, дьонун-сэргэтин түмсүүлээх буолууларыгар, нэһилиэк уулуссалара, ыаллар тиэргэннэрэ сайынын аайы чээлэй күөбүнэн симэнэрин туһугар, саха оҕото айылҕаны кытта ситимин быспатын туһугар үтүмэн үлэни ыппыта: хас биирдии төрөппүтү кытта, хас биирдии тэрилтэни кытта, общественной түмсүүлэри кытта. Егор Дмитриевич көбүлээһининэн олус интириэһинэй тэрээһиннэр буолан ааспыттара, сана форманан уларыян, эбиллэн билигин да ытылла тураллар.

“Тойук тойуом этэ мин ” – айымньылара сэнээриллиэхтэрэ – Н.М.Макарова, К.Г.Макарова суруйууларыгар Егор Дмитриевич суруйааччы быһыытынан арылбыттар. Оҕолорго тэттик кэпсээннэртэн, хоһооннортон саҕалаан улахан сэһэннэр, роман сурулуутугар тийэ үүммүт суруйааччы Егор Дмитриевич айымньылара ааҕааччыны кэрэхситэллэр.

Бу кэnnэ араас дьаһаллартан хаартыскалар. Егор Дмитриевич утумнааччыларын галереялара, пед наука кандидата Е.Д.Макаров ситиһиилэрэ, наҕараадалара сылларынан сааһыланан киирбиттэр.

Научные труды : Егор Дмитриевич бэчээттэспит үлэлэрэ хайысхаларынан араарыллан испиэхтэнэн киирбиттэр - библиографическай список буолар.

Кинигэ **Иһинээбитэ** ахтыылара чопчу стр ыйан билиһиннэрэр.

Кинигэ кэннин тас өттүгэр Булгунньахтаах кэрэ көстүүтүн хаартыската киирбитэ, бу маннык үтүө дойдуттан үтүө дьон тахсыбыттара дии, - диэхпин баҕарар тылларына ырытыыбыт түмүктүүбүн.

Уонна Егор Дмитриевич 2004 с. таһаартарбыт “Сүрэхпиттэн сүүрээннэр” кинигэтигэр түөрт строкалаах кыра хоһоон баарын ааҕан иһиттэриэм этэ.

Ааҕааччы, ким да буол,
Үтүө санааҕын үлтүрүтүмэ,
Үрүн күн сиригэр дуол
Алгыскын үтүрүттэrimэ.

Болџомтоџут иһин, махтал!